

Nr 16

Utlåtande i anledning av väckta motioner om utredning rörande prästs skyldighet att viga frånskild.

Första lagutskottet har till behandling förehåft två inom riksdagen väckta motioner, nr 37 i första kammaren av herr *Johansson, Anders*, och nr 53 i andra kammaren av herr *Gustafsson* i Borås. I motionerna, vilka är lika-lydande, hemställas, »att riksdagen måtte hos Kungl. Maj:t anhålla att en utredning snarast verkställas som tar sikte på huruvida möjlighet finnes

att inom nu gällande lagstiftnings ram vidtaga sådana åtgärder att präst i svenska kyrkan icke riskerar åtal för vägran att viga frånskild,

att få klarlagt huruvida nu gällande lagstiftning i fråga om ovillkorlig vigselplikt står i samklang med grundlagens stadgande om samvetsfrihet, samt

att under alla förhållanden åstadkomma en sådan lagändring att präst i svenska kyrkan befrias från ovillkorlig skyldighet att viga frånskilda eller att viga, då detta strider mot kyrklig ordning.»

Beträffande motiveringen för motionärernas hemställan får utskottet hänvisa till motionerna.

Gällande bestämmelser

Enligt 4 kap. 1 § *giftermålsbalken* ingås äktenskap med kyrklig eller borgerlig vigsel. I 2 § föreskrives att kyrklig vigsel må äga rum inom svenska kyrkan, om de trolovade eller en av dem tillhör kyrkan. Enligt 3 § äger de trolovade till vigsel inom svenska kyrkan välja den präst inom kyrkan de själva åstundar; dock är ej annan skyldig att viga än präst i församling, av vilken endera är medlem.

Präst, som innehar prästerlig befattning, är i likhet med andra ämbets- och tjänstemän underkastad ämbetsansvar enligt 25 kap. *strafflagen*.

Historik

Enligt 1734 års lag fordrades för ingående av äktenskap med fullständiga rättsverkningar att kyrklig vigsel ägt rum. Till vigselns förrättande ägde brudfolket enligt *Kungl. brevet den 15 september 1773* välja den prästman, de själva åstundade.

Alltsedan 1800-talets mitt har vid många tillfällen frågan huruvida frånskilda skulle äga rätt att få kyrklig vigsel varit föremål för behandling. Diskussionen härom har delvis uppkommit i samband med att civiläkenskapet mot slutet av 1800-talet i ökad omfattning blev föremål för lagstiftning. Redan vid 1868 års kyrkomöte hemställdes i motion, att kyrkomötet hos Kungl. Maj:t måtte begära sådan ändring i gällande äktenskapslagstiftning »att kyrklig lysning och vigsel ej må tillkomma kontrahenter, som på grund av Matt. 19: 9 äro förhindrade att äktenskap ingå». Motionen föranledde ej någon kyrkomötets åtgärd. Kyrkomötet följde därvid kyrkolagsutskottet, som i avgivet betänkande (nr 13) uttalade, att samhället icke borde förändra sina lagar endast på den grund att någon av samvetsbetänkligheter anser sig förhindrad att lyda en eller annan av deras bestämmelser.

Vid 1883 års kyrkomöte blev frågan åter föremål för behandling. Då väcktes två motioner, i vilka förordades en sådan lagändring att präst av samvetsskäl skulle kunna befrias från skyldigheten att viga frånskilda. Kyrkolagsutskottet föreslog även denna gång (betänkande nr 11), att motionerna icke skulle föranleda någon kyrkomötets åtgärd, och framhöll därvid att, därest äktenskap mellan frånskilda ej kunde erkännas såsom kristliga, konsekvensen måste bli, icke rättighet för prästen att vägra kyrklig vigsel, utan skyldighet till sådan vägran. Ett förbud för kyrkans präster att viga frånskilda kunde emellertid utskottet icke förorda. Det skulle nämligen medföra en olycklig motsägelse mellan statens och kyrkans lagar. Kyrkan skulle betrakta såsom brott vad som enligt statens lag vore tillåtet. Utskottet uttalade även, att man icke utan tvingande skäl borde framkalla en tillämpning av det civila äktenskapet »icke blott där det av trosskiljaktigheter nödvändiggöres, utan i hela dess vidd». Kyrkomötet följde denna gång icke utskottets förslag. Kyrkomötet antog ett under debatten framställt yrkande att ingå till Kungl. Maj:t med anhållan om »grundlagsenliga åtgärders vidtagande för vinnande av sådan lagbestämmelse, att äktenskap, som person, vilken självvilligt och utan att vara föranledd av horsbrott å den andra partens sida vållat ett föregående äktenskaps upplösning, önskar ingå under förra kontrahentens livstid, icke må såsom kristligt äkta förbund utlysas eller med kyrklig vigsel stadfästas». Kyrkomötet gick således längre än vad som åsyftats av motionärerna, vilka blott hade begärt rätt för den enskilde prästen att i vissa fall vägra förrätta vigsel. Sedan flertalet domkapitel avstyrkt kyrkomötets förslag, förklarade Kungl. Maj:t den 18 april 1884 att kyrkomötets hemställan ej föranledde någon vidare åtgärd.

När vid 1898 års kyrkomöte frågan ånyo togs upp i en motion, vari yrkande framställdes om sådan lagändring som begärts av 1883 års kyrkomöte, beslöt kyrkomötet, med 35 röster mot 16 för bifall till motionen, att icke anhålla om lagändring.

Med *förordningen den 15 oktober 1880* togs det första steget på vägen att införa allmän rätt att ingå äktenskap inför borgerlig myndighet. Enligt förordningen skulle medlem av svenska kyrkan, som ej blivit döpt eller inom svenska kyrkan begått nattvarden, ingå äktenskap inför sådan myndighet.

Vid 1903 års kyrkomöte avgavs två motioner, i vilka frågan om civiläktenskapet var sammankopplad med kravet på ändring av bestämmelserna angående prästs skyldighet att viga. I den ena motionen hemställdes, att till skydd för den kyrkliga vigselns helgd sådan lagändring måtte vidtagas, att äktenskap mellan kontrahenter, av vilka endera eller båda genom skilsmässa upplöst eller blivit löst från föregående äktenskap, alltid måste med borgerlig vigsel avslutas. I den andra motionen framställdes två alternativa yrkanden. Antingen borde civiläktenskapet för alla svenska medborgare göras till den enda lagliga formen för äktenskaps ingående, dock med rättighet för alla, som enligt då gällande lag vore hänvisade till kyrklig vigsel, utom för fränskilda makar, att därjämte använda kyrklig vigsel. Eller ock borde — om kyrkomötet ansåge tiden ännu ej vara inne för införande av obligatoriskt civiläktenskap — i stället fakultativt civiläktenskap införas för alla svenska medborgare, vilka enligt gällande lag kunde ingå äktenskap endast med kyrklig vigsel, dock med den inskränkningen att för alla fränskilda makar s. k. borgerligt äktenskap skulle vara den enda lagliga formen för ingående av nytt äktenskap.

Kyrkolagsutskottet hemställde i sitt betänkande (nr 15) i anledning av motionerna, att de icke måtte föranleda till någon kyrkomötets åtgärd. I betänkandet framhölls bl. a., att det icke torde ankomma på kyrkomötet att taga initiativ till införande av en allmän bestämmelse om äktenskaps ingående inför borgerlig myndighet, obligatoriskt eller fakultativt. Ett allmänt stadgande, som skulle hänvisa fränskilda till borgerlig vigsel, skulle innebära en oberättigad hårdhet mot den oskyldiga parten, varjämte den borgerliga formen för äktenskaps ingående i den allmänna uppfattningen kunde nedsättas i värdighet och anseende. I enlighet med en reservation beslöt emellertid kyrkomötet, med 32 röster mot 24 för utskottets förslag, att hos Kungl. Maj:t anhålla om sådan ändring i gällande äktenskapslagstiftning, att alla, för vilka kyrklig vigsel enligt gällande lag vore den enda formen för äktenskaps ingående, medgivnas rätt att, om de så önska, inför borgerlig myndighet ingå äktenskap; »samt att därvid sådana bestämmelser tillika varda meddelade, att icke kyrkans medverkan till äktenskaps avslutande må hos vederbörande prästerskap påfordras i de fall, där god kyrklig ordning och kyrkans värdighet skulle därpå lida.»

Den borgerliga formen för äktenskaps ingående blev utan inskränkning tillgänglig för alla genom 1908 års lag om äktenskaps ingående. Rörande prästs åligganden med avseende å kyrklig vigsel stadgades i 3 § i lagen att de, som önskade ingå äktenskap, skulle äga att till förrättande av vigsel välja den präst inom kyrkan, de själva åstundade; dock att skyldighet att viga ålåge allenast präst i församling, där mannen eller kvinnan hade sitt hemvist. I den proposition (nr 2), varigenom förslag till nämnda lag förelades 1908 års riksdag, hänvisade departementschefen till vad som uttalats av 1903 års kyrkomöte samt uttalade vidare, att han stannat vid den mening att den senare delen av kyrkomötets hemställan icke borde föranleda några särskilda lagbestämmelser. Departementschefen erinrade därvid om

vad som tidigare i detta avseende förekommit och hänvisade till vad som anförts av kyrkolagsutskottet vid 1883 års kyrkomöte.

I sitt över propositionen och en i anledning därav väckt motion — vari hemställdes att präst icke skulle mot sin vägran kunna åläggas att förrätta vigsel av fränskild person, medan ännu den förra fränskilda kontrahenten levde — avgivna utlåtande (nr 30) förklarade lagutskottet, att utskottet funnit det vara ådagalagt att det för vissa präser vore förenat med stora samvetsbetänkligheter att viga personer, vilka, enligt den tolkning de gäve den heliga skrift, vore förhindrade att ingå nytt äktenskap. Såvitt utskottet kunde finna, skulle någon rättskränkning icke tillfogas någon genom ett tillmötesgående av det framställda kravet på samvetsfrihet för vederbörande församlings präst att vägra att förrätta vigsel av fränskild person i de fall, då detta skulle strida mot hans samvetes vittnesbörd. Vägrade präst i vederbörande församling att viga fränskild make, kunde nämligen denna vända sig till annan prästman, som vore villig avsluta äktenskapet med vigsel. Utskottet fann därför giltig anledning föreslå att i lagen skulle intagas en så lydande bestämmelse: »Är någondera fränskild make, vare präst ej skyldig förrätta vigsel, medan den, med vilken det förra äktenskapet var ingånget, ännu lever.» Första kammaren antog, men andra kammaren avlog utskottets förslag. Efter hemställan av utskottet anslöt sig första kammaren till andra kammarens beslut, varför förslaget förföll.

Förut berörda stadgande i 3 § 1908 års lag om äktenskaps ingående upptogs med sakligt oförändrat innehåll i 4 kap. 3 § i 1915 års lag om äktenskaps ingående och upplösning. I anledning av den proposition (nr 18) till 1915 års riksdag, varigenom förslag till denna lagstiftning framlades, väcktes en motion med hemställan om att vigselförrättare skulle äga rätt att vägra sammanviga personer i de fall, då någon av dem varit gift och vunnit äktenskapsskillnad av annan anledning än hor. I utlåtande (nr 32) hänvisade lagutskottet till att de lagstiftande myndigheterna vid tillkomsten av 1908 års lagstiftning fattat ståndpunkt till den i motionen berörda frågan och uttalade vidare att utskottet icke ansåge det böra ifrågasättas någon ändring i de resultat, till vilka man därvid kommit.

I samband med att förslag till den nyssnämnda lagstiftningen prövades vid 1915 års kyrkomöte upptogs jämväl frågan om prästs skyldighet att viga fränskilda. Även vid kyrkomötet väcktes motionsledes yrkande om rätt för präst att vägra att viga fränskilda. Kyrkomötet antog på hemställan av kyrkolagsutskottet de stadganden, varom här är fråga, men hemställde samtidigt på nytt hos Kungl. Maj:t om åtgärders vidtagande för att icke kyrkans medverkan till äktenskaps avslutande måtte påfordras i de fall, där god kyrklig ordning och kyrkans värdighet skulle därpå lida. I det betänkande i ämnet (nr 19), kyrkolagsutskottet avgivit, anfördes bl. a. att den pliktkollision, vari prästen vid varje särskilt fall, då hos honom framställdes begäran om vigsel för en fränskild, om motionsförslaget vunne beaktande, syntes vara svårare än då han enligt såväl den gällande som den föreslagna lagen hade att, utan tillfälle till val, på ämbetets vägnar förrätta dylik vigsel.

Vid debatten i kyrkomötet anförde chefen för justitiedepartementet, statsrådet Hasselrot, bl. a. följande:

Då äktenskapsskillnad är tillåten enligt den borgerliga lagen, och det uppenbarligen måste tillkomma den borgerliga lagen att bestämma de villkor, under vilka äktenskapsskillnad må kunna ske, framstår det för mig såsom klart, att så länge vår svenska kyrka är statskyrka, så länge kunna prästerna, vilka i sin egenskap av ämbetsmän måste vara världslig ordning undergivna, icke äga anspråk på rätt att undandraga sig att förrätta vigsel, då den i behörig ordning påkallas av därtill enligt borgerliga lagen berättigade personer. Denna grundsats om prästs ovillkorliga vigselkyldighet har också med kyrkomötets bifall fastslagits i gällande lag, och den grundsatsen kastas ju icke över ända, därest nu föreliggande förslaget avslås.

För övrigt vill jag här öppet erkänna, att jag icke kan förstå det myckna talet om samvetsnöd uti ifrågavarande hänseende. Det lär nämligen icke kunna förmenas själasörjaren att på ett för en själasörjare värdigt sätt för vederbörande framhålla de betänkligheter, som enligt hans mening kunna resa sig mot det tilltänkta äktenskapet. Finnes någon anledning tro, att vigsel skall påfordras, sedan prästen förklarat sig ogilla äktenskapet? Det överensstämmer helt visst ej med svenskmannasinnet att mottaga välsignelse från dens läppar, vars hjärta måhända är färdigt till välsignelsens motsats. Kan ett enda exempel anföras, då präst verkligen tvingats att förrätta vigsel?

Biskopen Axel Gottfrid Leonard Billing yttrade i anledning av väckta motionsförslag under debatten i kyrkomötet:

Varför kan jag inte vara med om den — — — anvisade vägen? Jo, i samvetsbefrielsen namn kan jag inte vara med om den. Den avser att giva samvetsfrihet, men jag tror det icke kunna förnekas, att den skulle i stället lägga ett samvetstväng på våra präster. Ty den innebär, att det skall vara den enskilde prästens skyldighet — det måste så vara, när det är hans rättighet att kunna neka vigsel. Om det däremot är lagen, som ålägger honom att förrätta vigselakten, så är icke hans förrättning en hans personliga tros- eller bekännelsehandling, utan han utför den blott såsom ett redskap för samhället, ungefär så, som jag gör, när jag skriver under ett skilsmässobrev. Således tror jag och är viss om, att den — — — — angivna vägen skulle framkalla oändligt mycket svårare samvetsbetänkligheter, i praxis, än om prästen är skyldig att såsom samhällets tjänare utföra gärningen.

I den år 1920 antagna *giftermålsbalken* har de ifrågavarande stadgandena upptagits oförändrade i 4 kap. 3 §.

Vid 1929 och 1936 års kyrkomöten har frågan om prästs skyldighet att viga fränskilda genom motioner varit föremål för behandling men icke föranlett kyrkomötet att göra framställning om lagändring.

Sedan frågan ånyo väckts vid 1946 års kyrkomöte beslöt detta att hos Kungl. Maj:t hemställa att spörsmålet måtte hänskjutas till handläggning av den år 1943 tillkallade dissenterlagskommittén. Denna hemställan bifölls av Kungl. Maj:t.

I sitt år 1949 avgivna belänkande med förslag till religionsfrihetslag m. m. (SOU 1949: 20) föreslog *dissenterlagskommittén* att i 4 kap. 3 § *giftermålsbalken* skulle intagas ett stadgande, enligt vilket präst i svenska kyrkan icke skulle vara skyldig att viga, därest någon av de trolovade vore från-

skild och andra maken i tidigare äktenskap levde. I motiven till detta förslag anförde kommittén — efter att ha lämnat en översikt över diskussionen i ämnet i kyrkomöte och riksdag och uttalat att vad sålunda förekommit otvivelaktigt visade en betydande opinion för ändring av bestämmelserna angående prästs skyldighet att viga — bl. a. följande:

Problemet synes heller inte ha förlorat i aktualitet. Med den stegrade skilsmässofrekvensen har tvärtom antalet fall betydligt ökats, då prästen ställes inför frågan om vigsel av fränskilda. Ett icke obetydligt antal präster känner otvivelaktigt allvarliga samvetsbetänkligheter att viga fränskilda, medan andra präster ha en annan uppfattning av den kyrkliga vigseln och anse sig kunna förrätta sådan utan inskränkningar. Det synes rimligt att skäligen hänsyn tages till prästens samvete, om detta icke medför att samhällets intresse eller annans rätt därigenom kränkes.

Hela frågan kommer också i ett delvis nytt läge, därest i enlighet med dissenterlagskommitténs förslag vigsel förrättad inom vissa trossammanslutningar tillerkännes laga verkan. Trossammanslutningarnas vigselförrättare synas icke rimligen böra i lag åläggas skyldighet utan endast givas rättighet att viga. Dessa vigselförrättares eventuella skyldigheter härutinnan kunna endast bestämmas av vad sammanslutningarna själva föreskriva. Det är anledning att förmoda att föreskrifterna härom eller den praxis som kan utvecklas bli sådana, att vigsel av fränskilda aldrig eller i mycket begränsad utsträckning förekommer. Under sådana förhållanden kan svenska kyrkan i den kristna opinionen framstå som ett samfund med mindre etiskt allvar och med mindre utvecklade sinne för äktenskapets helgd än de inomkyrkliga trossammanslutningarna. Det förefaller uppenbart att en kyrka, som undantagslöst och okritiskt meddelar vigsel åt fränskilda därigenom lätt kan motverka sin egen förkunnelse om äktenskapsförbundets helgd och otrygghet. Visserligen innebär inte den kyrkliga vigselakten ett konstaterande av att den förbindelse, som ingås, är etiskt och kristet fullvärdig, och i detta avseende behöver därför icke någon väsentlig skillnad föreligga mellan vigsel av kontrahenter, som ej förut varit gifta, och vigsel av fränskilda; kyrkans vigselritual torde utan osanning kunna användas även vid vigsel av fränskilda. Men trots detta kvarstår det förhållandet att, då äktenskap ingås mellan personer, av vilka endera eller båda ha genom skilsmässa upplöst äktenskap bakom sig, de tidigare vid en vigselakt uttalat trohetslöften och velat ha sitt äktenskap betraktat som ett oupplösligt kristligt äkta förbund. Det kan inträffa fall då den kyrkliga vigseln av fränskilda så uppenbart skadar kyrkans anseende och auktoritet och står i strid mot hennes egen förkunnelse om äktenskapet, att prästen av sitt samvete och i trohet mot den kyrka han tjänar skulle känna sig förpliktad att vägra vigsel, om rättighet härtill föreläge. Så länge skyldigheten består, föres prästen in i en många gånger mycket allvarlig samvetsnöd.

I den förda diskussionen ha två vägar anvisats till lösningen av denna fråga. Antingen skall kyrklig vigsel över huvud icke få förekomma, då någon av kontrahenterna är fränskild, eller också skall prästen medgivas rätt att under vissa förutsättningar vägra sin medverkan till vigsel i detta fall. Den första linjen har den fördelen att den objektivt fastställer, när kyrklig vigsel ej får äga rum, och förhindrar subjektivt godtycke. Å andra sidan uteslutas därigenom från kyrklig vigsel också de fall, då någon religiöst motiverad invändning mot kyrklig vigsel icke finnes. Den lidande parten i ett upplöst äktenskap skulle genom en sådan lagbestämmelse hindras att få ett nytt äktenskap bekräftat genom den kyrkliga vigselakten. Av dessa och andra skäl torde ett generellt förbud mot vigsel av fränskilda ej vara till-

fredsställande. Många, icke blott bland prästerna, skulle anse en sådan lagbestämmelse vara stridande mot den kristna kärleken och mot den evangeliska kristendomstolkning, som den svenska kyrkan företräder. Den allmänna uppfattningen inom svenska kyrkan är icke heller att alla fränskilda böra förvägras kyrkans medverkan vid ingåendet av nytt äktenskap. Men det torde vara omöjligt att i en lagbestämmelse formulera de skäl, som böra föranleda en vägran att förrätta kyrklig vigsel. Avgörandet torde därför böra överlåtas till den enskilde prästen.

Dissenterlagskommitténs förslag på denna punkt ledde icke till någon lagstiftningsåtgärd. I proposition (nr 100) till 1951 års riksdag anförde departementschefen, statsrådet Zetterberg:

Frågan, huruvida präst i svenska kyrkan bör vara skyldig att viga, då någon av de trolovade är fränskild, har diskuterats sedan lång tid tillbaka, och delade meningar ha därvid kommit till uttryck bl. a. i de debatter därom som vid åtskilliga tillfällen förekommit i kyrkomötet. Det synes förhålla sig så att ett mindre antal bland prästerna känner samvetsbetänkligheter mot att, åtminstone i vissa fall, viga fränskild, under det att det stora flertalet anser att den kyrkliga välsignelsen icke bör vägras någon som begär denna.

Av viss betydelse i detta sammanhang är, hur man skall uppfatta vigselförrättarens medverkan vid äktenskapets ingående. Enligt äldre såväl kyrklig som världslig rätt, vilken alljämt kommer till uttryck i vårt nu gällande kyrkliga vigselformulär, tänkas kontrahenterna själva inför vigselförrättaren och i närvaro av församling eller vittnen träffa en överenskommelse om äktenskap. Den rättsliga innebörden av vigselförrättarens uppgift är således att offentligen konstatera att överenskommelsen föreligger; till hans förklaring härom, stadfästelsen, anknäta rättsverkningarna. Därefter har han att, vid det viktiga steg kontrahenterna tagit, giva dem den kyrkliga välsignelsen. Kyrkans medverkan vid vigseln innefattar således, enligt den nu angivna uppfattningen, icke något bedömande av det tillämnade äktenskapet ur religiösa eller etiska synpunkter; det ankommer på kontrahenterna själva att i sådant hänseende taga ståndpunkt till sitt äktenskap. Att kyrklig välsignelse gives till den som begär den, utan att därvid hans värdighet att mottaga denna närmare prövas, torde överensstämma med vedertagna principer för kyrkans verksamhet; förhoppningen att den kyrkliga välsignelsen, oavsett vad de yttre omständigheterna kunna utvisa, kan gagna honom torde därvid anses avgörande.

Innan jag närmare behandlar innehållet i kommitténs förslag, vill jag framhålla att kommittén såsom ett huvudskäl för lagändring anført att frågan om prästs vigselkyldighet skulle komma i ett annat läge, därest frikyrkosamfund erhålla vigselrätt. Denna vigselrätt skulle nämligen icke vara förenad med någon vigselkyldighet och de frikyrkliga vigselförrättarna skulle därför kunna underlåta att viga fränskilda, medan präst i svenska kyrkan icke äger vägra. Den jämförelse med frikyrkosamfundets vigselrätt som kommittén sålunda gjort synes emellertid icke vara berättigad. Frågan, i vilken utsträckning en frikyrkomedlem har rätt till vigsel av en hos samfundet anställd funktionär, är en sida av medlemskapet i detta samfund. Denna fråga bör icke, lika litet som medlemskapets innebörd i andra hänseenden, regleras i lag utan ankomma på samfundets egna bestämmelser. Svenska kyrkan däremot har en i lag reglerad ställning, och därför bör också den vigselkyldighet som åligger präst inom denna kyrka vara angiven i lag; den kan icke såsom den frikyrkliga vigselförrättarens skyldigheter lämnas oreglerad.

En bestämmelse som har till syfte att befria präst från skyldighet att viga fränskilda, eller vissa sådana, kan antingen gå ut på att den åsyftade gruppen av trolovade helt uteslutes från att viga kyrkligt eller, utan en sådan principiell uteslutning från kyrklig vigsel, lämna prästen möjlighet att från fall till fall bedöma, huruvida han vill medverka till den begärda vigseln. Kommitténs förslag följer det senare av dessa alternativ och innehåller att präst icke skall vara skyldig att viga, då någon av de trolovade är fränskild och den andra maken i tidigare äktenskap lever. I motiveringen till detta förslag utgår kommittén från att fall kunna inträffa, då kyrklig vigsel av fränskild »uppenbart skadar kyrkans anseende och auktoritet och står i strid mot hennes egen förkunnelse om äktenskapet». Förslaget innebär icke att den kyrkliga vigseln skall vägras alla fränskilda. Vägran anses motiverad endast i vissa fall, men kommittén finner det vara omöjligt att i en lagbestämmelse formulera de skäl, som böra föranleda en vägran att förrätta kyrklig vigsel och har därför velat överlåta avgörandet till den enskilde prästen.

Av ordalagen i den föreslagna lagbestämmelsen framgår endast att prästen skulle äga en fri prövningsrätt i de angivna fallen. Han skulle alltså äga frihet att, alltefter sin personliga inställning, antingen vägra att viga alla fränskilda eller icke i något fall ställa sig avvisande till vigsel av fränskild. Mellan dessa ytterlighetsståndpunkter skulle kunna finnas obegränsade möjligheter att med större eller mindre konsekvens tillämpa en personlig ståndpunkt, som tillåter vigsel av vissa fränskilda och avvisar andra. Kommitténs motivering synes emellertid utvisa att det icke varit kommitténs mening att giva den enskilde prästen en så stor frihet, utan att dennes ställningstagande i det enskilda fallet skulle vara ett uttryck för en mera allmänt vedertagen, ehuru icke i lag närmare angiven, kyrklig uppfattning, enligt vilken den kyrkliga vigseln bör vägras vissa fränskilda, men icke alla. I enlighet härmed skulle alltså varje präst vara skyldig att, då någon av de trolovade är fränskild, ingå på ett bedömande av förhållandena i det tidigare äktenskapet och taga ståndpunkt till om upplösningen av detta äktenskap är förenlig med en kyrklig uppfattning om äktenskapet.

Mot en sådan bestämmelse som den av kommittén föreslagna kunna erinringar göras, vare sig man tolkar denna på det ena eller andra av de nu angivna sätten. Det kan icke gärna överlåtas åt varje enskild präst att endast på grund av sin egen personliga mening avgöra, om han skall viga fränskild. Men även om man utgår från att prästen vid sin prövning har att tillämpa vissa allmänt vedertagna prövningsgrunder, måste det betecknas som en allvarlig brist i den föreslagna bestämmelsen att dessa icke äro ens antydda i lagen. En väsentlig invändning mot förslaget är även att detta icke lämnar prästen någon anvisning, hur han skall få tillgång till en objektiv och tillförlitlig kunskap om de faktiska förhållanden, på vilka prövningen skall grundas. Härtill kommer att den prövning man sålunda vill pålägga prästerskapet är synnerligen ömtålig. Den rör intima personliga angelägenheter och prästen kan, just därför att han saknar en säker kunskap om verkliga förhållandena, lätt göra de trolovade orätt. Enligt min mening kan det icke vara riktigt att pålägga prästerna en sådan prövnings-skyldighet, som måste vålla dem allvarliga svårigheter och samvetskonflikter och som kan leda till att de trolovade med orätt finna sitt tillämnade äktenskap utpekadt såsom oförenligt med en kristen uppfattning. En sådan lagstiftning kan jag icke tillstyrka.

Det torde således icke vara möjligt att låta de trolovades rätt till kyrklig vigsel vara beroende på en prövning i varje särskilt fall. Om en inskränkning av denna rätt skall komma i fråga, måste den avse vissa, i lagen noga

angivna och i praktiken objektivt konstaterbara fall. En lösning, som i och för sig tillfredsställer dessa krav, vore att samtliga frånskilda hänvisades till den borgerliga vigselformen. Kommittén har ansett att en sådan lösning icke bör komma i fråga, emedan det i åtskilliga fall skulle strida mot den kristna kärleken att vägra de trolovade den kyrkliga vigseln. Enligt min mening är detta ett starkt skäl mot en sådan lösning. Men även ur andra synpunkter inställa sig betänkligheter mot att genomryta den nu gällande grundsatsen om kontrahenternas rätt att välja mellan kyrklig och borgerlig vigsel. Dessa former böra i princip vara jämställda. Vad som i det ena fallet anses som ett otillbörligt äktenskap bör icke gärna godtagas i det andra.

Vidare vill jag framhålla att de skäl som anförts för att vissa frånskilda icke skulle få kyrklig vigsel, synas vara tillämpliga även i andra fall, då det skulle kunna antagas att de trolovade ha en inställning till äktenskapet, som är oförenlig med kyrklig uppfattning. Det skulle alltså kunna göras gällande att även dessa fall skola utestängas från kyrklig vigsel. Ett hävande av rätten till kyrklig vigsel i vissa fall, vare sig dessa begränsas till frånskilda eller erhålla en vidare omfattning, måste dock förutsätta att den borgerliga vigseln gives en starkare ställning, bl. a. genom att antalet borgerliga vigselförrättare ökas, särskilt på landsbygden. Det är uppenbart att, så länge den kyrkliga vigseln anlitas för så stor del av samtliga giftermål som för närvarande sker, även äktenskap som kunna synas mindre väl förenliga med kyrklig uppfattning ingås i denna form.

Slutligen vill jag anmärka att de krav på befrielse för präst att viga frånskild, vilka tidigare framkommit, delvis utgått från att det för prästen kändes stötande att, då någon av de trolovade var frånskild, uttala vissa partier i vigselformuläret. Detta har emellertid omarbetats i den nya, år 1942 antagna kyrkohandboken, därvid denna synpunkt beaktats.

I utlåtande (nr 1) i anledning av propositionen och bl. a. en i samband därmed väckt motion med hemställan om sådan lagändring som av kommittén föreslagits anförde särskilda utskottet:

Utskottet finner, i likhet med departementschefen, att det av dissenterlagskommittén föreslagna stadgandet icke utgör någon godtagbar lösning av den föreliggande frågan. Skall något undantag göras i rätten att erhålla vigsel av församlingspräst, bör detta ske genom en uttrycklig lagbestämelse, vilken anger de fall undantaget omfattar. Det kan nämligen icke vara riktigt att lägga ställningstagandet helt på de enskilda prästerna och beröva dem stödet av lag. Därigenom skulle uppenbarligen större svårigheter och allvarigare samvetskonflikter vållas dem än vad den nuvarande lagen kan medföra. Om man vill åstadkomma en lösning av frågan om prästs vigselkyldighet, måste denna sökas på andra vägar än den föreslagna. Utskottet hemställer alltså att motionen icke måtte föranleda någon åtgärd.

Sedan 1951 års kyrkomöte på hemställan av kyrkolagsutskottet i dess betänkande nr 20 beslutit att till utredningsnämnden överlämna frågan om villkoren för erhållande av vigsel inom kyrkan och skyldigheten att utföra sådan vigsel samt därmed sammanhängande spörsmål, har nu förevarande fråga ånyo behandlats vid 1953 och 1957 års kyrkomöten. Sålunda hemställde vid 1953 års kyrkomöte kyrkolagsutskottet i betänkande nr 24 i anledning av utredningsnämndens utlåtande och motioner i ämnet, att kyrkomötet måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla att Kungl. Maj:t ville

låta utreda frågan om rätt för präst till befrielse från skyldigheten att viga i fall då användande av kyrklig vigsel skulle strida mot kyrklig ordning. Kyrkomötet fattade beslut i enlighet med denna hemställan. I anledning av motion vid 1957 års kyrkomöte lät kyrkomötet i skrivelse till Kungl. Maj:t framhålla angelägenheten av att den begärda utredningen påbörjades omedelbart och bedreves med sådan skyndsamhet att förslag i ämnet snarast kunde föreläggas kyrkomötet.

Remissyttranden

Utskottet har i den ordning § 46 riksdagsordningen föreskriver inhämtat yttranden över motionerna från *justitiekanslersämbetet* samt *domkapitlen i Västerås och i Luleå*. Därjämte har *Svenska prästförbundet* beretts tillfälle att yttra sig över motionerna.

De båda domkapitlen och prästförbundet har — under hänvisning till kyrkomötets framställningar i ämnet och med framhållande av angelägenheten av att en utredning av vigselkyldigheten kommer till stånd — tillstyrkt bifall till motionerna.

Justitiekanslersämbetet har förklarat sig anse frågan vara av den vikt, att den vore förtjänt av en allsidig undersökning, samt därför förordat en förutsättningslös utredning, avseende närmast sådana fall, där även för en vidsynt allmän opinion en vägran av kyrklig vigsel framstår såsom grundad. Ämbetet har vidare anfört:

Av handlingarna framgår med tydlighet, att det är förenat med stora svårigheter att finna en lösning, som tillgodoser de olika intressen, vilka här stå mot varandra. Intet av de många framlagda förslagen synes gå fritt från invändningar; måhända är det ogörligt att nå en lösning, mot vilken ej anmärkningar kunna riktas i ett eller annat avseende. Å andra sidan synes det icke uteslutet, att konsekvenserna därav, att möjlighet i någon form öppnades för präst att i vissa fall vinna befrielse från skyldigheten att viga, i någon mån överdrivits. Det förefaller nämligen icke osannolikt, att om en sådan möjlighet väl föreläge densamma ganska sällan skulle behöva tagas i bruk, eftersom de vigselökande icke annat än undantagsvis — lika litet som nu tycks vara fallet — komme att driva saken till sin spets. Det må här framhållas, att det skulle vara av stort intresse om en utredning kunde bidra att skänka någon föreställning om huru många de präster äro, som kunde förväntas vilja söka begagna sig av en eventuell möjlighet att vinna befrielse från vigselkyldighet i de fall, vilka här närmast åsyftas.

Justitiekanslersämbetet har, redan innan ämbetet tagit del av de olika förslagen, frågat sig, om icke — därest efter en utredning prästs vigselkyldighet skulle befinnas böra uppmjukas — detta skulle kunna åvägabringas på ett jämförelsevis enkelt sätt och utan att lagstiftningsåtgärder behöfve tillgripas. Närmast har ämbetet häft i tankarna, att föreskrifter — under medverkan av riksdag och kyrkomöte — skulle utfärdas om möjlighet för präst, som av samvetsbetänkligheter ansåge sig ur stånd förrätta viss vigsel, att i form av partiell tjänstbefrielse erhålla ledighet från tjänsten, såvitt anginge förrättningen; vikarie skulle då vid bifall till ledighetsansökningen förordnas å tjänsten i denna del.

Utskottet

Stadgandet i 4 kap. 3 § giftermålsbalken — enligt vilket trolovade som är berättigade att erhålla vigsel inom svenska kyrkan därtill äger välja den präst inom kyrkan de själva åstundar, dock att annan ej är skyldig viga än präst i församling av vilken endera är medlem — har uppfattats såsom innebärande ovillkorlig skyldighet för präst i någondera kontrahentens församling att på begäran av de trolovade förrätta kyrklig vigsel. På en del håll har gjorts gällande att en dylik vidsträckt skyldighet att viga stundom kan, då fråga är om vigsel av fränskild, vålla präst allvarliga samvetskonflikter, vilka har sin grund i att han till följd av sin trohet mot kyrkans lära om äktenskapet anser sig förhindrad att förrätta den begärda vigseln. I händelse vigsel av sådan anledning vägras uppkommer fråga huruvida präst, som i egenskap av innehavare av prästerlig befattning är underkastad ämbetsansvar enligt 25 kap. strafflagen, under åberopande av sina samvetsbetänkligheter kan undgå ansvar för åsidosättande av ämbetsplikt. Såvitt utskottet har sig bekant har detta spörsmål endast en gång varit under bedömning i rättspraxis, dock icke i högsta instans, därvid utgången blev att prästen väl ansågs ha brutit mot en honom åvilande ämbetsplikt men befriades från ansvar under motivering att viss oklarhet rått rörande frågan huruvida vigselnskyldigheten vore ovillkorlig.

Med utgångspunkt från tanken att den präst inom kyrkan åvilande skyldigheten att förrätta vigsel är ovillkorlig har — såsom framgår av den föregående redogörelsen — spörsmålet om en uppmjukning av denna plikt, såvitt avser vigsel av fränskilda, allt sedan 1900-talets mitt varit föremål för diskussion och vid flera tillfällen prövats i lagstiftningssammanhang. Såsom motiv för framlagda förslag till ändring i rådande ordning har i regel anförts, att vigsel av fränskild inom kyrkan i många fall strede mot kyrklig ordning och kyrkans uppfattning om äktenskapet såsom ett i princip oryggligt förbund och att vissa präster i anledning härav hyste allvarliga samvetsbetänkligheter mot att viga fränskilda. I huvudsak har förslagen inneburit antingen att fränskilda skulle över huvud berövas möjligheten till kyrklig vigsel eller — i likhet med vad som synes vara avsett i förevarande motioner — att präst skulle äga rätt att efter eget bedömning från fall till fall vägra vigsel av fränskilda. Vid sidan av förslag av sist angivna beskaffenhet framföres i de föreliggande motionerna även tanken på att inom gällande lagstiftnings ram vidtaga sådana åtgärder, att präst icke riskerar åtal för vägran att viga fränskild.

I anledning av vad i sistnämnda hänseende föreslagits vill utskottet redan nu som sin mening uttala, att det icke torde böra ifrågakomma att på straffrättslig väg införa en särreglering beträffande prästs åsidosättande av tjänsteplikt.

Vad så angår motionärernas begäran om utredning angående sådan lagändring att präst befrias från ovillkorlig skyldighet att viga fränskilda vill

utskottet till en början erinra om att ett förslag av dylik innebörd prövades och befanns oantagligt senast vid 1951 års riksdag i samband med genomförandet av nu gällande religionsfrihetslag. Såsom där anfördes torde det förhålla sig så att ett mindre antal bland prästerna känner samvetsbetänkligheter mot att, åtminstone i vissa fall, viga fränskild, under det att det stora flertalet anser den kyrkliga välsignelsen icke böra vägras någon som begär denna. Även om förståelse kan hysas för dem, vilka anser troheten mot kyrkans lära utgöra hinder att viga, måste dock en ifrågasatt uppmjukning av vigelskyldigheten, så länge rådande förhållande mellan staten och kyrkan är bestående, bedömas jämväl utifrån allmänna synpunkter. De i lagstiftningen föreskrivna två formerna för ingående av äktenskap, kyrklig och borgerlig vigsel, är att anse som i princip jämställda, och det bör i enlighet härmed stå envar fritt att välja den form han önskar. Även för dem, som i enlighet med reglerna för äktenskaps upplösning erhållit äktenskapskillnad, bör denna möjlighet principiellt stå öppen. Att i lagstiftningen upptaga regler, vilka skulle kunna föranleda att äktenskap, ingånget med vigsel i den ena formen, komme att betraktas såsom icke fullt likvärdigt med ett på det andra sättet ingånget äktenskap, synes icke böra ifrågakomma.

Vid 1951 års behandling av frågan om en uppmjukning av vigelskyldigheten ifrågasattes icke att införa en ordning som helt uteslöt fränskilda från att erhålla kyrklig vigsel. Utom att en sådan lösning ansågs oförenlig med nyss anförda principiella synpunkter anfördes häremot också att i det i åtskilliga fall skulle strida mot den kristna kärleken att vägra de trolovade kyrklig vigsel. Det förslag till lösning av spörsmålet, som då förelåg, innebar i stället att det skulle överlätas till prästen att utan ledning av lagbestämmelser från fall till fall pröva, huruvida han ville medverka till begärd vigsel. Även häremot kan emellertid åtskilliga invändningar resas. Fränsett de förut nämnda synes förslaget ge utrymme för en alltför subjektiv bedömning, och en prövningsskyldighet av denna art måste — såsom också tidigare anfördes — vålla prästen allvarliga svårigheter och samvetskonflikter. Tydligt är alltså, att en inskränkning av vigselplikten allenast beträffande vissa fränskilda måste utformas så att i lagen angives de fall som avses. Svårigheten att i detta hänseende i lag utmärka vissa i praktiken objektivt konstaterbara fall ligger i öppen dag. Den mångfald skiftande omständigheter som i allmänhet bidrager till konflikter i och upplösning av äktenskap är svår-gripbara och att med ledning därav utleta vem av kontrahenterna som huvudsakligen bär skulden till upplösningen måste ofta vara förenat med oöverkomliga svårigheter.

Utskottet vill också erinra om att 1953 års kyrkomöte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhållit om utredning av frågan om rätt för präst till befrielse från skyldigheten att viga i fall då användande av kyrklig vigsel skulle strida mot kyrklig ordning. Under ärendets behandling vid kyrkomötet prövades olika tänkbara vägar att erhålla en lösning av det förevarande spörsmålet. Såsom den närmast framkomliga vägen tänkte man sig att Kungl. Maj:t skulle ges befogenhet att efter ansökan av präst i särskilda fall meddela

dispens från skyldighet att viga. Grundläggande förutsättning för dispens skulle vara att kyrkan genom sin medverkan till vigseln komme i motsatsställning till sin förkunnelse och att vigseln alltså strede mot kyrklig ordning. Även mot en dylik anordning kan emellertid enligt utskottets mening resas invändningar. Det dröjsmål som ett dispensförfarande nödvändigtvis måste medföra skulle säkerligen mången gång föranleda att de vigfelsökande, hellre än att avvakta utgången av dispensprövningen, avstode från den begärda vigseln. I praktiken skulle prästen därför endast genom att framhålla sin möjlighet att söka dispens lätt kunna få de vigfelsökande att avstå från att påkalla hans medverkan.

Vad ovan anförts visar att betydande svårigheter möter att med en så begränsad syftning som uppställes i motionerna — nämligen att ifrågasatta ändringar skulle vidtagas inom ramen för den gällande lagstiftningen — åstadkomma en lösning av föreliggande spörsmål i den riktning motionärerna förordar. Ej något av de hittills framförda förslagen med sådan inriktning torde kunna anses ägnat att leda fram till en godtagbar lösning. Någon ännu ej prövad väg att ernå en sådan har icke anvisats i motionerna, och utskottet har för egen del icke heller kunnat finna en dylik.

Åtskilligt talar alltså för antagandet att en uppmjukning av prästs vigsel-skyldighet icke kan i någon form genomföras inom ramen för nu gällande lagstiftning utan att spörsmålet härom för att kunna lösas måste upptagas i ett vidare sammanhang. Då motionerna icke har en så vidsträckt syftning anser utskottet icke erforderligt att nu ingå närmare härpå men vill ändock framhålla den möjlighet till lösning som erbjuder sig, därest obligatoriskt civiläktenskap införes. Underlag för en så genomgripande reform synes emellertid ännu ej föreligga och krav härpå har ej heller på senare tid rests från deras sida, vilka begär uppmjukning av vigselplikten. Erinras bör vidare om det föregående år inledda vittomfattande utredningsarbetet, avseende förhållandet mellan stat och kyrka. I den mån framdeles en omgestaltning av relationerna mellan stat och kyrka kommer till stånd måste även vigselplikens fortbestånd eller omfattning beröras härav.

Såsom torde ha framgått av vad ovan anförts anser utskottet alltså att mycket ej skulle stå att vinna genom att nu förelaga en sådan utredning som begäres i motionerna. På grund härav och då dessutom Kungl. Maj:t till följd av kyrkomötets ovan berörda i ämnet gjorda framställning, vilken upprepats så sent som år 1957, fått sin uppmärksamhet riktad på frågan synes anledning icke föreligga att initiativ tages från riksdagens sida. Utskottet kan därför ej tillstyrka bifall till motionerna.

På grund av det anförda får utskottet hemställa,

att förevarande motioner, I: 37 och II: 53, icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd.

Stockholm den 11 mars 1959

På första lagutskottets vägnar:

EMIL AHLKVIST

Vid detta ärendes behandling har närvarit

från f ö r s t a kammaren: herr Ahlkvist, fru Gärde Widemar, herrar Per Olofsson, Lindgren, Per-Olof Hanson, Robert Johansson, fröken Mattson och herr Arvidson;

från a n d r a kammaren: herrar Onsjö, Gustafsson i Borås, fröken Bergegren, herr Andersson i Storfors, fru Lidman-Frostenson och fru Kristensson.

Reservat

av herrar *Per-Olof Hanson* och *Gustafsson* i Borås, vilka ansett att utskottets yttrande och hemställan bort ha följande lydelse:

Enligt gällande äktenskapslagstiftning synes det oklart huruvida präst i svenska kyrkan är skyldig förrätta vigsel så snart de i lagstiftningen uppställda hindren för äktenskap icke föreligger.

Det synes dock föreligga en bristande överensstämmelse mellan å ena sidan giftermålsbalken och de kyrkliga författningarna å den andra sidan, vilket ger rum för osäkerhet rörande innebörden i gällande bestämmelser. I intet fall har åtal för vigselvägran förts till högsta domstolen, och något direkt vägledande prejudikat föreligger sålunda inte. Emellertid har i ett fall såväl rådhusrätt som hovrätt frikänt en för vigselvägran åtalad prästman, oaktat båda instanserna ansåg sig kunna fastslå att tjänstefel förelåg.

Redan på grund av nämnda förhållanden synes det utskottet motiverat att hemställa om en utredning för att klarlägga sakläget och om möjligt finna vägar till en ur principiella och praktiska synpunkter tillfredsställande ordning. I vart fall kan det vare sig ur det borgerliga samhällets, medborgarnas, kyrkans eller prästerskapets synpunkt framstå som annat än otillfredsställande att icke entydiga bestämmelser råder rörande vigselkyldigheten.

Härtill kommer ytterligare det faktum att icke så få prästmän funnit det strida mot deras samvetes bud att förrätta vigsel i vissa fall. Utan att uttala någon egen mening om det berättigade eller oberättigade i sådana ställningstaganden från prästmäns sida finner utskottet det stå i dålig överensstämmelse med det svenska samhällets respekt för den personliga samvetsfriheten att upprätthålla bestämmelser vilka, ehuru oklara, medför att en prästman kan riskera åtal och dömas till straff för tjänstefel, när han handlat så som hans samvete bjuder honom i enlighet med de löften han vid sin ordination avgivit rörande trohet mot kyrkans lära och ordning. Att från samhällets sida ställa krav på absolut vigselkyldighet i en sådan situation finner utskottet stötande.

Utskottet är medvetet om svårigheterna att finna en tillfredsställande lösning på denna fråga. Såväl oklarheten i gällande bestämmelser som hänsynen till frågans betydande principiella räckvidd med avseende på samhällets respekt för samvetsfriheten gör emellertid en utredning angelägen. Även om flertalet hittills väckta förslag till ändring icke är ägnade att leda till en god-

tagbar lösning synes det utskottet icke uteslutet att en ingående och allsidig utredning skulle kunna leda till ett framgångsrikt resultat.

En betydande opinion för att något åtgöres har också under de gångna åren kommit till uttryck i skilda sammanhang, framför allt vid flera kyrkomöten. Även samtliga i förevarande ärende hörda remissinstanser har understrukit angelägenheten av att en utredning kommer till stånd. Sålunda har justitiekanslersämbetet i avgivet remissvar förklarat sig anse frågan vara av sådan vikt såväl för kyrkan som för prästerskapet och medborgarna att den vore förtjänt av en allsidig undersökning. Ämbetet har därför förordat en förutsättningslös utredning, avseende närmast sådana fall, där även för en vidsynt allmän opinion en vägran av kyrklig vigsel framstode som grundad.

Det kan därjämte anföras att såväl i Danmark som i Norge sedan länge ingen ovillkorlig vigelskyldighet föreligger. Även härav torde framgå att några oöverstigligen svårigheter icke föreligger att på ett ur skilda synpunkter nöjaktigt sätt finna en bättre ordning än som för närvarande råder.

Slutligen vill utskottet som sin mening uttala att en bedömning av det föreliggande spörsmålet bör ske med beaktande av att de nuvarande intima och mångförgrenade banden mellan det borgerliga samhället och kyrkan förutsätter respekt å ömse håll för varandras egenart. De krav som det borgerliga samhället i olika avseenden anser sig kunna ställa på kyrkan måste därför innefatta rimlig respekt för kyrkan såsom en religiös organism. Kyrkan å sin sida måste i sina relationer till det borgerliga samhället visa rimlig hänsyn till dess och medborgarnas fordringar.

På grund av det anförda får utskottet hemställa,

att riksdagen i anledning av förevarande motioner, I: 37 och II: 53, måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa om utredning av frågan om sådan lagändring att präst i svenska kyrkan befrias från ovillkorlig skyldighet att viga i sådana fall då han finner vigsel strida mot samvete och kyrklig ordning.